

לוליינוס ופפוס - צדיקים או רשעים?

הגמ' במסכת תענית, בסוף פרק שני, דנה בנוגע לכמה תאריכים של ימים טובים שהיו בבית שני ב'מגילת תענית'. אחד מימים אלו היה יום טוריינוס שנהג ב"ב באדר. הגמ' מבררת על איזה מאורע יסדו יו"ט זה. וכך נאמר בגמ' מסכת תענית יח ע"ב:

מאי טוריינוס? אמרו: כשבקש טוריינוס להרוג את לוליינוס ופפוס אחיו בלודקיא, אמר להם: אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבא אלקיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר. אמרו לו: חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורין היו וראויין היו ליעשות להם נס, ונבוכדנצר מלך הגון היה וראוי ליעשות נס על ידו, ואותו רשע הדיוט הוא ואינו ראוי ליעשות נס על ידו, ואנו נתחייבנו כליה למקום ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש לו למקום והרבה דובין ואריות יש לו למקום בעולמו שפוגעין בנו והורגין אותנו, אלא לא מסרנו הקדוש ברוך הוא בידך אלא שעתיד ליפרע דמינו מידך. אעפ"כ הרגן מיד. אמרו: לא זו משם עד שבאו דיופלי מרומי ופצעו את מוחו בגזרין.

בפשטות הגמ' נראה שמוקד הסיפור הוא נקמת ה' בטוריינוס הרשע, אשר הוציא להורג את לוליינוס ופפוס. וכיון שהיה צורר ישראל וקיבל את עונשו באופן מתוזמן להפליא: במיידיות רבה - 'לא זו משם'¹, ובעיתוי מופלא ומושגח - שהרי המתנקשים הגיעו מרומי, מה שאומר שהם יצאו לדרך הרבה לפני כן (אולי אפילו חודשים קודם לכן!), ובכל זאת הגיעו בדיוק בזמן כדי לחסל את טוריינוס הרשע!² על כן ראו חכמים לקבוע יו"ט על הדבר.

אמנם רש"י³ מביא הרחבה של הסיפור:

ויש אומרין שנהרגו על בתו של מלך שנמצאת הרוגה ואמרו היהודים הרגוה, וגזרו גזרה על שונאיהן של ישראל, ועמדו אלו (-לוליינוס ופפוס) ופדו את ישראל ואמרו אנו הרגוה, והרג המלך לאלו בלבד.

א"כ לפי רש"י היתה כאן גם הצלה של כלל ישראל מגזירה קשה באותו יום. וזה בזכות אותם לוליינוס ופפוס. ולכן קבעו את אותו יום ליום שמחה כלל ישראלי בזמן בית שני, ונכתבו הדברים במגילת תענית.

1. אף שבד"כ אין דרכו של הקב"ה להעניש רשע מיד, וארץ אפים הוא אף לרשעים גמורים, מ"מ כאן היה נס מיוחד שהקב"ה לא הקיף לרשע זה והרגו מיד, ועל כך ראו לקבוע יו"ט. יש המסבירים שילא זו משם הכוונה שעוד לא לקחו את מיטתם של לוליינוס ופפוס, וכבר נקם ה' את נקמת דמם השפוך (בן יהוידע).
2. וכמו שאמרו לו לוליינוס ופפוס שהקב"ה עתיד להיפרע ממנו על הריגתם. ועיי' בהערה הקודמת.
3. תענית שם ד"ה בלודקיא. ויש להעיר שרבים סוברים שרש"י הנדפס במסכת תענית אינו מרש"י עצמו (עכ"פ לא כולו).

מי הם אותם לוליינוס ופפוס האלמוניים?

רש"י⁴ אומר שלוליינוס ופפוס - צדיקים גמורים היו⁵.

אך לענ"ד יש להקשות על כך כמה קושיות:

א. לא מצינו שהוזכרו צדיקים אלו במקומות אחרים. יתירה מכך: שם המוזר, המזכיר קצת שמות נוכריים, מקשה קצת על הקביעה שהיו יהודים צדיקים⁶.

ב. הגמ' בפסחים⁷ ובבא בתרא⁸ מביאה את הסיפור של רב יוסף בנו של ר' יהושע בן לוי שמת ואח"כ חזר לחיים וסיפר לאביו מה ראה ושמע למעלה. בין הדברים אמר: 'ושמעתי שהיו אומרים: הרוגי מלכות אין אדם יכול לעמוד במחיצתן'. שואלת הגמ' שם: מיהם אותם הרוגי מלכות? 'אילימא ר"ע וחבריו⁹ - משום הרוגי מלכות ותו לא?!', וכי בלי שהיו נהרגים ע"י המלכות לא היתה מדרגתם כזאת שאין אדם יכול לעמוד במחיצתם?¹⁰ ומתרת הגמ': 'אלא הרוגי לוד'. הרוגי לוד אלו - הם הם לוליינוס ופפוס אחיו הנזכרים בגמרתינו, כמבואר ברש"י¹¹. משמע להדיא שאין הרוגי לוד צדיקים גמורים כר"ע וחבריו!¹²

ג. והקושי הגדול ביותר הוא מגמרתינו: לוליינוס ופפוס עצמם אומרים במפורש שהם לא צדיקים גמורים. שהרי הרשע השווה אותם לחנניה מישאל ועזריה, והאחים אמרו שאינם דומים להם כלל, שחנניה מישאל ועזריה היו

4. ד"ה לוליינוס ופפוס אחיו.

5. מצאתי לכך סיוע מהספרא פרשת בחוקתי פרק ה אות ב, שכתב: 'אחרים אומרים: ושברתי את גאון עוזכם אלו הגאים שהם גאונם של ישראל, כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס אלכסנדרי וחבריו'. וצ"ע אם זה אותו פפוס שלנו. ויש אומרים שאין קשר ביניהם. אמנם הגר"א והמלבי"ם שם סבורים שאלו פפוס ולוליינוס שלנו. 'וזה גאות ישראל וגאונם, כגון פפוס ולוליינוס שקדשו השם ברבים' (לשון המלבי"ם שם).

ועי' גם בראשית רבה סד, י שמשמע שפפוס ולוליינוס סיפקו לעולי רגלים כסף וזהב וכל צרכם. וצ"ע אם אלו אותם אנשים.

6. בולט הדמיון הלשוני בין 'לוליינוס ופפוס' ל'טוריינוס'. אמנם ברור שהיו יהודים, 'מעמו של חנניה מישאל ועזריה', כמו שאומר טוריינוס עצמו.

7. נ ע"א.

8. י ע"ב.

9. נראה שהכוונה לעשרה הרוגי מלכות. ועי' גם ר"ה כג ע"א וסנהדרין קי ע"ב.

10. או כמו שרש"י בפסחים ד"ה הרוגי מלכות מנסח זאת בלשון קיצונית יותר: 'לא היתה בהן מעלה אחרת שיחשבו עליה אלא זו בלבד?!'

11. רש"י בפסחים נ ע"א ד"ה הרוגי לוד, וכן ב"ב י ע"ב ד"ה הרוגי, ואצלנו ד"ה בלודקיי. וכן מוכח מהמדרש רבה ומדרש זוטא בקהלת פרשה ט שמשפירם על עוד 'גילוי שמיימי' (אך הפעם בחלום לר' אחא ולר' זבדי בן לוי, ע"ש) בהקשר זה, ובו נאמר: 'הרוגי לוד אין לפנים ממחיצתם, ברוך שהסיר חרפתן של לוליינוס ופפוס. ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו'.

12. ולפי רש"י בפסחים הנ"ל נראה שלא היתה בהן מעלה אחרת אלא זו בלבד...

צדיקים גמורים, אך הם עצמם אינם צדיקים גמורים, ולא עוד אלא ש'נתחייבנו כליה למקום', ורש"י עצמו¹³ מסביר שחטאו בחייבי מיתות ב"ד! וא"כ רש"י לכאורה סותר את עצמו!

לוליינוס ופפוס - רשעים גמורים וצדיקים גמורים כאחד

ונראה לתרץ שבאמת לוליינוס ופפוס היו רחוקים מאוד מלהקרא "צדיקים", ולא בכדי בחרו לעצמם שמות של גויים¹⁴. הם היו מלאים עבירות כרימון, עשו זאת במזיד ונתחייבו על כך כליה למקום. אולי לכן לא היה מפתיע כל כך כשהם הכריזו על עצמם כרוצחים¹⁵.

לוליינוס ופפוס אלו אמנם היו רחוקים מאוד מלהיות צדיקים, כאמור, אבל ברגע מיוחד של משבר וניסיון הם התגלו באור מופלא - מסירות נפש גדולה למען הצלת עם ישראל. הם לקחו את האחריות על עצמם ואף קיבלו עליהם את הדין. פתאום הם מדברים דיבורים של אמונה ושל השגחה. הם מתוודים על חטאיהם ברגע האחרון, וקונים את עולמם בשעה אחת...¹⁶

האור הישראלי הגנוז בלב כל ישראל, אפילו קל שבקלים, מצא את מקומו להתפרץ לפתע ולהאיר את חייהם ומותם של אותם צדיקים גמורים שאינם אלא רשעים גמורים של אתמול¹⁷. עד אשר הגיעו לכדי 'אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן בן עדן'¹⁸.

אשר על כן, בחייהם אמנם לא ראויים הם להיעשות להם נס, כמו שאמרו לאותו רשע, אך במותם - נעשה גם נעשה¹⁹. והפלא העצום של נקמת ה' את דמם באופן המידי והתזמון האלקי של הופעת המתנקשים, כנ"ל, היה בו גם בכדי ללמד על מעמדם העליון של אותם שני אחים לפני הצופה נסתרות²⁰.

13. בד"ה נתחייבנו הריגה.

14. נראה שלא היו אלו שמות הולדתם, והם שינו את שמם העברי המקורי לשמות יותר עכשוויים ומודרניים כדי להתערות בחברה.

15. אם היו צדיקים גמורים במובן הפשוט של המילה קשה להניח ש"קנו" את הסיפור שלהם על הרצח של "בת-המלך".

16. ומצאתי ב"פרחי כהונה" פסחים נ ע"א שהסביר ברש"י שנקראו צדיקים גמורים לאחר שעשו אותו מעשה, כאשר חשבתי בעני"ד.

17. ועי' באגרת השמד של הרמב"ם (עמ' נא במהדורת הרב שילת) שכותב שאיש שזוכה להיהרג על קדושת השם, אפילו היו עוונותיו כמו ירבעם בן נבט וחבריו - זוכה לעולם הבא, ואפילו לא היה תלמיד חכם. וכראיה לכך מביא את הגמ' על הרוגי לוד.

18. לשון רש"י ד"ה בלודקי.

19. בילקוט שמעוני שמות פרק יח רמז רע"א כתוב שאמרו פפוס ולוליינוס בסוף דבריהם: 'אבל כשנמות תדע שאנו מבני בניהם של חנניה מישאל ועזריה'.

20. ולא בכדי באו שני שרים להתנקש באותו רשע, כנגד שני ההרוגים שהרג. מידה כנגד מידה. (בן יהוידע).

שמעיה ואחיה

ננסה להרחיב מעט את הדברים.

לעיל באותו עמוד בגמ' נאמר:

יום טריינוס גופיה בטלוחו, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו.

מבואר בגמ' שהחגיגות של יום טריינוס כיום טוב נפסקו והתבטלו מפני שנהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו. עוד פעם שני אחים. מי הם האחים האלמוניים הללו?

כותב רש"י:

שמעיה ואחיה. חסידים היו, ולא פירש מי הם, דאותו שאכלו האריה עידו היה ולא שמעיה:

רש"י לא מכיר את אותם אחים, ומעיר שאין הכוונה לאותו שאכלו האריה בספר מלכים א' פרק יג.²¹

ולכאורה פירושו של רש"י מעט מוקשה, שכן הוא מחפש לזהות את אותם אחים הרבה לפני אותו מאורע של טריינוס, והרי אם ידוע היה שבאותו יום מתו צדיקים כאלו מדוע בכלל קבעו יום טוב ביום מיתתם. ומדוע לאחר מכן ביטלוהו. מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר! עוד קשה לי, שהרי ידוע לנו על שני צדיקים שמתו ביום טריינוס, הלא המה לוליינוס ופפוס אשר רש"י הנזכר לעיל כתב שהיו צדיקים גמורים, א"כ מדוע לא ביטלו את אותו יום (או שלא יקבעוהו מעיקרא) בעקבות מותם של לוליינוס ופפוס!

שמעיה ואחיה הם לוליינוס ופפוס

ולוא פירוש רש"י היה נלע"ד לומר שאותם שמעיה ואחיה הם הם לוליינוס ופפוס מיודעינו.²² שמם העברי המקורי היה שמעיה ואחיה, וכדי להתאים אותם ל'רוח הזמן' ולתרבות הנכרית שינו את שמם ללוליינוס ופפוס.

ולפי זה אפשר לומר ש'מעיקרא קסבר' שיום טריינוס הוא יום טוב, שהרי נהרג בו צורר ישראל בהשגחת ה' ובנס כמעט גלוי, וגם הגזירה על ישראל התבטלה. אמנם נהרגו בו גם שני יהודים, לוליינוס ופפוס, אבל זה לא היה נראה (בראיה שטחית) הפסד גדול כל כך, סך הכל היו אלו שני פושעי ישראל שנתחייבו כליה למקום, כאמור.

21. נראה שרש"י חיפש צדיק בשם 'שמעיה' שנהרג, ועל כן הגיע לספר מלכים, שם מוזכר הנביא שמעיה (עי' במהרש"א בסוגיינתו שנקרא 'איש הא-להים' וגם בסיפור של הנביא שנשלח לירבעם נאמר שבא 'איש הא-להים' מיהודה), וכן באותו דור היה נביא בשם אחיה (השילוני), א"כ זה שם שהיה נפוץ באותו דור, ועוד אצל צדיקים. אמנם, כמו שרש"י מעיר, אותו נביא שאכלו האריה אינו שמעיה, על אף שמפשט המקראות היה אפשר לחשוב כך, אך חז"ל כבר גילו לנו שהיה זה עידו הנביא, אשר מוזכר בדברי הימים ג"כ באותו דור.

22. על שניהם כתוב שהיו אחים (באותו סגנון - 'פלוני ופלוני אחיו'), ומתו ביום טריינוס. זה מזמין מאוד להסביר שהיינו הך.

אך לאחר זמן עמדו חכמים על כך שבעצם שני האחים הללו לא מתו בתור לוליינוס ופפוס. שמות אלו והמתבטא מהם היו קליפות חיצוניות שהתכסו בהם כל חייהם. במותם הם הסירו באחת את כל הקליפות והנקודה השורשית הישראלית הבהיקה מתוך שורש נשמתם. שם האמיתי המקורי - הוא זה שהאיר באותה שעה. הם מתו בתור שמעיה ואחיה. וכיון שעמדו על כך חכמים, שאין אלו סתם פושעים אלא למעשה הם צדיקים וחסידים שהיו מכוסים בקליפה קשה, אך ברגע האמת סרה הקליפה והתגלתה האמת הפנימית - חזרו בהם מלקבוע יו"ט באותו יום ובטלוהו. כיון שעכ"פ מתו בו שני צדיקים אלו, ודנים אותם על שם סופם. בתוך קידוש השם הגדול היתה גם אבידה נוראה לישראל - אנשים גדולים שנפשם הגדולה הסכימה למה שלא התנדבו כל שאר הנוכחים שם, גם לא הצדיקים שבהם²³. וכשההצלה מהולה באבידה כזאת - קשה לחגוג. עד כדי כך הגיעו הדברים שבדור מאוחר יותר קיבל רב יוסף בנו של ריב"ל מסר מן השמים שאותם הרוגים אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן!²⁴ קדושים אלו, חסידים היו²⁵. נתנו את נבלת עבדיך... בשר חסידיך לחיתו ארץ²⁶. והקב"ה למענם פצע את מוחו של הגוי היהיר, החכם בעיניו, שלא הבין את מה שמבין גם הקל שבקלים שבישראל. הרגו אותו במקלות²⁷, בביזיון, כמו כלב אחד²⁸.

ומכאן למדנו את הכח הנפלא הטמון בכל איש ישראל, אפילו הנידח ביותר, המגיע עד מסירות נפש ממש. ואת הערך הגדול כל כך של מסירות הנפש למען ישראל המעלה את הנפשות הנידחות למדרגות שאין לפנים ממחיצתם²⁹. וזה שאמר רב יוסף בריה דריב"ל: 'עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה', שאף משפט זה מכוון לאותם הרוגי לוד. וכמו שאמר לו אביו, שראה עולם ברור³⁰.

23. שהרי רק לוליינוס ופפוס ה'רחוקים' התנדבו למסור נפשם.
 24. אולי גם חכמי הדור שביטלו את יום טוריינוס קיבלו שָׁדֵר זה איכשהו, ולכן ביטלוהו. ועכ"פ בזמן רב נחמן שגזר תענית ב"ב אדר והסביר את מעשהו בכך שביטלו את היום טוב של יום טוריינוס (בסוגיינתנו), ודאי ידוע היה סיפורו של רב יוסף בריה דר' יהושע בן לוי.
 25. לשון רש"י ד"ה שמעיה ואחיה.
 26. תהלים עט, ב. ועיי' סנהדרין מז ע"א שמדובר ברשע שמת, שאחרי מיתתו נקרא חסיד. ואפשר להוסיף את הפסוק: אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח (תהלים נ, ה). שנובחים על קידוש השם, וכמו שכתב הרמב"ם באיגרת השמד (עמ' נא במהדורת הרב שילת).
 27. כך מסביר רש"י בסוגיינתנו את המילה: בגזירין, כמו 'גזירי עצים'.
 28. 'הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות' - שמ"א יז, מג. וזה מבטא את היותו הדיוט, כמו שאמרו עליו לוליינוס ופפוס.
 29. כלשון קהלת רבה ט, י.
 30. כך נראה מדברי הרב זצ"ל בסוף מאמר 'על במותינו חללים' שבמאמרי הראי"ה עמ' 93, ע"ש.

אח"כ מצאתי שבערוך ערך 'הרג' כתב ששמעיה ואחיה הם אלו שמסרו נפשם ו"הודו" ברצח בת המלך, דלא כרש"י³¹. ונראה שדבריו מכוונים למה שכתבתי בעניות דעתי.

31. וזו לשונו: פירוש, נמצאת בת קיסר הרוגה, וביקשו להרוג כל יהודי בשבילה. ואמרו הם אנו הרגנוה כדי להציל כל ישראל, ונהרגו הם. והם שמעיה ואחיו שנהרגו בי"ב אדר. ועי' גם בירושלמי תענית פ"ב הלכה י"ב שכותב שביטלו את יום טיריון [= טוריינוס] עקב מותם של לוליינוס ופפוס. אמנם עי' ב"יפה עינים" בסוגייתנו שמבין שהירושלמי סובר שלא מתו לוליינוס ופפוס באותו סיפור, אלא שכיון שמתו לאחר זמן- ביטלו את היום טוב למפרע, כיון שעיקר שמחת היו"ט היה על הצלתם של לוליינוס ופפוס. אך מלשון הירושלמי: 'יום שנהרג לוליינוס ופפוס' משמע שהיה זה באותו יום ממש. וא"כ גם את הירושלמי ניתן להסביר כמו שכתבתי.

אח"כ ראיתי בפירוש מגן אבות לרשב"ץ על מסכת אבות פ"ב משנה ו, שכתב: 'פפוס ולוליאנוס שהם שמעיה ואחיו'.